

התשובה והכפרה שבשבת

הרב יהודה מורג

לע"נ תלמידנו היקר אליסף חיים ז"ל.
 'באה שבת – באה מנוחה' – 'מנוחת
 שלום ושלווה'.
 אליסף בדרכו המיוחדת אכן השרה
 הרבה שלום ושלווה על כל סביבתו.

ראשי פרקים

א. ויכולו	ה. מנוחה
ב. 'אשר'	ו. מנוחה ותשובה
ג. תשובה וכפרה	ז. זכור ושמור
ד. ויכל	ח. אתה אחד ושמך אחד

א. ויכולו

בכל ליל שבת אומר כל אחד מאתנו שלוש פעמים את הפס' 'ויכולו השמים...'
 המתארים את סיום בריאת העולם וקדושת יום השבת.
 מקובל לחשוב שאמירת 'ויכולו' היא חלק מהקידוש, והבסיס לכך הוא כמובן העובדה
 שפס' אלה נאמרים בקידוש על הכוס בליל שבת. גם כשאומרים אותם בתפילת העמידה
 של ערבית הרי זה בצמוד לברכת 'מקדש השבת', המהווה את הקידוש בתפילה (שהרי,
 כידוע, מקדשים את השבת הן בתפילה והן על היין כמפורש במסכת ברכות¹: "אף על
 גב דמקדש בצלותא מקדש אכסא").
 אך עיון קצר ילמדנו שלא כך עולה מן הגמרא ומן הראשונים!
 הגמרא במסכת שבת² מאריכה בעניין זה ומדגישה את חשיבותה של אמירת 'ויכולו'
 בכל שבת:

"אמר רבא ואיתימא רבי יהושע בן לוי: אפילו יחיד המתפלל בערב שבת צריך
 לומר ויכולו. דאמר רב המנונא: כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו –
 מעלה עליו הכתוב כאילו נעשה שותף להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית,

1. ברכות לג, ב. 2. שבת קיט, ב.

שנאמר ויכולו, אל תקרי ויכולו אלא ויכלו. אמר רבי אלעזר: מניין שהדיבור כמעשה – שנאמר בדבר ה' שמים נעשו. אמר רב חסדא אמר מר עוקבא: כל המתפלל בערב שבת ואומר ויכולו שני מלאכי השרת המלווין לו לאדם מניחין ידיהן על ראשו ואומרים לו וסר עונך וחסאתך תכפר³.

הוי אומר, החשיבות באמירת הפס' האלה אינה מדין קידוש אלא משום שבאמירתם האדם נעשה שותף לקב"ה במעשה בראשית, כעין הצהרה או עדות⁴ למעשה בראשית של הקב"ה.

באמירת 'ויכולו' האדם מתחבר ליצירה של השבת ודרכה ליצירת כל מעשה בראשית, כפי שעוד יבואר באריכות בהמשך.

אם כן, הקידוש הוא ברכת "מקדש השבת" בלבד, הנאמרת הן בתפילה והן על היין, ואילו 'ויכולו' היא תוספת הנאמרת בפני עצמה.

כך גם מפורש בדברי התוספות במסכת פסחים⁵ על הגמרא האומרת: "תנו רבנן זכור את יום השבת לקדשו – זכרהו על היין". מבארים התוספות במקום:

"והאי זכירה היינו קידוש (=ברכת מקדש השבת) ד'ויכולו' לא מצינו (=עיקר אמירתו) על הכוס אלא בתפילה כדאמר בשבת".

דהיינו, את 'ויכולו' לא אומרים בגלל מצות הקידוש אלא מתוך היותה עדות למעשה בראשית.

עקב חשיבותה נהגו לאומרה לא פעם אחת בלבד אלא שלוש פעמים בכל שבת ושבת. הסיבה לאמירה המשולשת מופיעה בהמשך התוספות הנ"ל:

"ולא ניתקן על הכוס אלא להוציא בניו ובני ביתו (=שלא היו בתפילה) ומה שרגילין לומר ויכולו אחר התפילה בקול רם היינו משום יום טוב שחל להיות בשבת שמתפללין 'אתה בחרתנו' ואין אומר 'ויכולו' בתפילה, ותקנו נמי לומר בכל שבתות שלא לחלק בין שבת לשבת".

דהיינו, עיקר אמירת 'ויכולו' ניתקנה בתוך תפילת העמידה של ערבית ופעם שניה מיד לאחריה משום שביו"ט שחל בשבת אין אומרים 'ויכולו', וכדי שלא לבלבל בין השבתות או כדי שלא נשכח לאומרו באותם לילי יו"ט החלים בשבת, תיקנו לומר לאחר התפילה

3. "כי האומר ויכולו הרי הוא מעיד על מעשה בראשית והרי הוא נעשה שותף עם הקב"ה כי בלתי עדותו לא יודע עשייתו וכמו שהעשייה לא היה רק במאמר כדמייתי עלה בדבר ה' שמים נעשו כן עדותו במאמר והוי ליה כאלו נעשה שותף במאמר והוא מבואר שאמר אפי' יחיד כו' צ"ל ויכולו ר"ל אפי' יחיד שאין עדותו עדות גמור במקום אחר אעפ"כ צ"ל ויכולו להיעשות שותף של הקב"ה בעדותו זאת באמירה בעלמא ודו"ק" (מהרש"א בחידושי אגדות שם).
4. ע"פ זה כתבו חלק מהפוסקים שנהגו לעמוד ב'ויכולו' שאחרי התפילה וכן בקידוש (אף ליושבים בהמשך הקידוש) ואף נוהגים לא לאומרו ביחיד אלא עם אדם נוסף ככל עדות. 5. פסחים קו, א.

בכל שבתות השנה. הפעם השלישית היא בקידוש בביתו משום בני ביתו שלא היו בבית הכנסת בתפילת ערבית. יוצא אפוא שמתקני התפילה ראו חשיבות עליונה בכך שכולם, ללא יוצא מן הכלל, יאמרו את פסוקי 'ויכולו' בכל שבתות השנה ללא יוצא מן הכלל. כאן עולה כמובן תמיהה, מה כ"כ עקרוני באמירת פסוקי 'ויכולו' שחז"ל הקפידו הקפדה יתירה שנאמר אותם בכל מצב?

ב. 'אשר'

אכן, חלק מן הראשונים לא הסתפקו בהסבר הנ"ל וחיפשו עומק לתקנה של אמירת 'ויכולו' שלוש פעמים.

האור זרוע⁶ מביא את ההסבר לעיל אך מוסיף הסבר אחר בשם מדרש שוחר טוב⁷:
 "נמצא ביד כל אחד ואחד ג' פעמים 'ויכולו' וסמך למנהג זה אשכחן בשוחר טוב כדמפרש התם דמשום כך נהגיננו לומר ג' פעמים 'ויכולו' משום דשלשה 'אשר' כתיבי בפרשת 'ויכולו' ושלשה 'אשר' כתיבי בפרשת פרה אדומה מלמד שכל האומר ג' פעמים 'ויכולו' כפרה לכל עונותיו וכאילו קיים כל התורה כולה".

לפי המדרש, הסיבה לאמירת 'ויכולו' ג' פעמים אינה סיבה טכנית־נסיתית כדי שהאמירה תכלול את כולם ואת כל המצבים, אלא ישנה סיבה מהותית שתקנו לאומרה ג' פעמים. הביטוי 'אשר' מופיע ב'ויכולו' שלוש פעמים ואותו ביטוי 'אשר' מופיע ג' פעמים בפרשת פרה אדומה⁸, לכן נהגו לומר ג' פעמים את 'ויכולו' כדי לחבר את אמירת הפס' ואת האדם האומר אותם גם לקדושת השבת וגם לפרה אדומה, ובעיקר לכפרה שבפרה אדומה או ע"פ המדרש – לכפרה שבשבת. הקשר בין אמירת 'ויכולו' לכפרה מופיע בבירור בגמרא הראשונה שהבאנו לעיל ממסכת שבת:

"אמר רב חסדא אמר מר עוקבא: כל המתפלל בערב שבת ואומר 'ויכולו' שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם מניחין ידיהן על ראשו ואומרים לו וסר עונך וחסאתך תכפר".

6. וכן הראב"ה, האבודרהם, ההגהות מיימוניות ועוד. 7. אור זרוע ח"ב הלכות ערב שבת סימן כ', וכן בדומה בשאלות ותשובות סימן תשנב. מדרש זה לא נמצא לפנינו בשוחר טוב, כפי שכבר העירו המהדירים על האור זרוע שם בהוצאת המכון התורני 'אור עציון' וכן העיר הרב מ"מ כשר בתורה שלימה. 8. בפס': "זאת חוקת התורה אשר צוה ה' לאמר דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדומה תמימה אשר אין בה מום

וכן באותה הסוגיה שם בפרק "כל כתבי" מצאנו עוד התייחסות מפורשת לעובדה שהשבת מכפרת:

"אמר רבי חייא בר אבא אמר רבי יוחנן: כל המשמר שבת כהלכתו, אפילו עובד עבודה זרה כדור אנוש – מוחלין לו, שנאמר אשרי אנוש יעשה זאת וגו' מחללו, אל תקרי מחללו אלא מחול לו".⁹

יוצא א"כ לפי זה, שעיקר החשיבות בפסוקי 'ויכולו' הוא דווקא הדגשת הכפרה שבשבת. ברור שדברי המדרש אינם מנותקים כלל ועיקר מההסבר הראשון שהבאנו לעיל. על אף שמצאנו הסבר לאמירה המשולשת עדיין אין הסבר לזמנן של שלוש האמירות (בתפילה, אחרי התפילה ובקידוש בבית). ואם כן אין מנוס מלחבר את הדברים ולומר, שמתקני התפילה ראו את הכפרה שבשבת כנקודה כל כך עיקרית עד שווידאו ששלוש האמירות תיזכרנה לכל אדם ובכל מצב.

בכל הנ"ל גילינו א"כ את ההדגשה הגדולה בעובדה שהשבת מכפרת על בני ישראל ואנו נרצה בעז"ה להעמיק מעט כפי כוחנו הדל בנקודה זו.

ג. תשובה וכפרה

במדרשים שראינו חז"ל אמנם מדגישים את הכפרה שבשבת, אבל ברור שכאשר מדברים על הכפרה, באופן טבעי מחוברת לזה גם תשובה. המדרש לא אומר שיום השבת מכפר, אלא שמי ששומר את השבת מתכפרים עוונותיו. ההסבר לכך הוא שבשמירת השבת יש מהלך של תשובה, ולכן חשוב כל כך לומר את פסוקי 'ויכולו', כי באמירת הפס' האדם מתחבר למהלך של התשובה המונח בעיצומה של קדושת השבת.

עניין זה בולט בדברי חז"ל בנוגע לתשובתו של אדם הראשון בכניסת השבת¹⁰:
 "ויצא קין מלפני ה', מהיכן יצא? ...רבי חמא בשם רבי חנינא בר רבי יצחק אמר יצא שמח, היך מה דאת אמר 'הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בליבו'. פגע בו אדם הראשון א"ל מה נעשה בדינך, א"ל עשיתי תשובה ונתפשרתי, התחיל אדם הראשון מטפח על פניו, אמר כך היא כחה של תשובה ואני לא הייתי יודע, מיד עמד אדם הראשון ואמר מזמור שיר ליום השבת".

אדם הראשון בעשותו תשובה לא אמר 'מזמור שיר ליום השבת' במקרה אלא מכיוון שפגש את קין לקראת כניסת השבת. חז"ל רוצים ללמד אותנו על קשר מהותי בין תשובתו של אדם הראשון לכניסת השבת הראשונה בעולם. יש כאן לימוד מכוון על

9. עיין בט"ז ריש סימן רמ"ב שמביא הסבר נאה על כך.
 10. בראשית רבה כב, כח. (במדבר יט, ב).

מהותה של השבת בעולם, ולא סתם שבת כי אם השבת שעליה נאמר 'ויכולו השמים והארץ', ואנו כה מקפידים לומר פס' זה כי יש בו מן הכפרה וממילא יש בו גם מן התשובה!

אך מהו הקשר המהותי כ"כ שחוזר בכל מיני וריאציות בין השבת ובין התשובה?

ד. ויכל

כדי להבין את משמעות התשובה שבשבת ננסה להעמיק בפסוקי 'ויכולו' שכאמור במרכז עניינם גלום עניין התשובה והכפרה.

חז"ל בכמה מקומות, ובעקבותיהם פרשנים רבים, שאלו שאלה פשוטה על פשט הפס'. נביא כאן את לשון המדרש¹¹:

"ואף בשאלות שנשאלים לפני רבנו הקדוש כתב כך: 'כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ' (-ומצד שני כתוב) 'ויכל אלוקים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה', וכי מלאכה עשה הקדוש ברוך הוא בשבת חס ושלום?! אלא 'זינח ביום השביעי' וכתב 'וישבות ביום השביעי' וכתב 'כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא' אלא מהו ויכל?".

במילים אחרות, אם ששת ימים עשה הקב"ה את הבריאה, הרי שסיים את מלאכתו לפני היום השביעי, וכן מפורש שהקב"ה שבת ביום השביעי ממלאכה, אם כן מדוע כתוב 'ויכל... ביום השביעי', שמשמעו שעוד נעשה דבר מה ביום השביעי? גם רש"י נדרש לאותה שאלה והוא מביא לכך שתי תשובות על פי מדרש אחר¹². אמנם, עיון בדברי רש"י ובמדרש מראה שרש"י לא ציטט את המדרש במדויק אלא תמצת אותו בלשונו הוא (כדרכו בהרבה מקומות בפירושו), ודווקא תמצות זה מלמד אותנו היטב איך הוא הבין את דברי חז"ל.

תשובתו הראשונה של רש"י על התורה¹³ חוזרת פחות או יותר על דברי המדרש: "רבי שמעון אומר: בשר ודם שאינו יודע עתיו ורגעיו צריך להוסיף מחול על הקודש, הקב"ה, שידע עתיו ורגעיו, נכנס בו כחוט השערה ונראה כאלו כלה בו ביום".

תשובה זו מאשרת שאכן לא נעשה דבר ביום השביעי אלא רק נראה כאילו נעשה ביום השביעי, כיוון שהקב"ה סיים את מלאכתו בדיוק בתפר שבין שני הימים, דבר שבשר ודם לא יכול לעשות.

התשובה השנייה עמוקה יותר. אכן נעשה דבר מה ביום השביעי, אפילו דבר מהותי מאוד במערך הבריאה אך אין זו סתירה לכך שהבריאה הסתיימה ביום השישי. הכיצד?

11. בפסיקתא רבתי מו. 12. בבראשית רבה י, ט. 13. רש"י בראשית ב, ב.

”דבר אחר: מה היה העולם חסר? מנוחה! באת שבת באת מנוחה, כלתה ונגמרה המלאכה”¹⁴.

אין הכוונה שהמנוחה נוצרה ממילא כיוון שלא נעשתה כל עבודה, כי על כגון זה הרי אי אפשר לומר ‘ויכל אלוקים ביום השביעי מלאכתו’, המרמז שדבר מה נוצר עוד ביום השביעי, כאשר בעצם רק המצב הפאסיבי של חוסר יצירה הוא זה שמהווה את המנוחה.

אך מאידך, איך נכלכל את הבנתנו שמנוחה, שהיא חוסר עשייה, יצירה היא? בנוסף, אם נברא דבר מה ביום השביעי נצטרך לתרץ את הפס’ המתארים את סיום הבריאה בששת הימים.

הפתרון יהיה אם נבין שאמנם לא נברא שום דבר מעשי ביום השביעי ולכן “מעשה בראשית” הושלמו בששת הימים, אך עדיין היה חסר הדבר המרכזי שיתן משמעות לכל ששת הימים, והוא אשר נברא ביום השבת. ולזה קורא רש”י בשם ‘מנוחה’, כפי שיבואר להלן.

אך לפני כן נעיין במדרש המהווה לכאורה את מקורו של רש”י (כאמור, התשובה הראשונה שמביא רש”י מופיעה שם כמעט כלשונה¹⁵). מדרש זה לכאורה קצת שונה מדברי רש”י עצמו:

”מהו ויכל אלוקים ביום השביעי, אתמהא?
גניבא ורבנן,

גניבא אמר משל למלך שעשה לו חופה וציירה וכיירה, ומה היתה חסרה? כלה שתכנס לתוכה, כך מה היה העולם חסר? שבת.

רבנן אמרי משל למלך שעשו לו טבעת מה היתה חסרה? חותם, כך מה היה העולם חסר? שבת.”

ורק לאחר מכן כשהמדרש עובר לדון בביטוי ‘מלאכה’ הוא מוסיף:

”ומה נברא בו לאחר ששבת? שאנן, ונחת, שלוח, והשקט”.

גניבא ורבנן עונים לשאלת המדרש בדרך דומה¹⁶ – אמנם לא נברא שום דבר מעשי ואף על פי כן נברא הדבר הכי מהותי!

14. שם. 15. אמנם הביטוי ‘באה שבת באה מנוחה’ מצוטט כדברי חז”ל בחלק מן האחרונים על התורה (כגון באלשיך לקמן), אלא שביטוי זה הוא לכאורה סיכום של רש”י את דברי המדרש. כן כותב המהר”ל מפורשות בדרך חיים פ”א מי”ח וכן כאשר ה”שפת אמת” מצטט את הביטוי הנ”ל הוא כותב כמעט בכל פעם “ברש”י ז”ל מה היה העולם חסר, מנוחה...” (למשל בראשית תרל”א ד”ה “ברש”י ז”ל”) ואף בספרים המביאים מקורות לדברי רש”י (כגון מהדורת ‘תורת חיים’ ובספר ‘לפשוטו של רש”י’) הביאו את המקור הנ”ל (בבראשית רבה י, ט) כמקור דברי רש”י. וראה עוד ברש”י מגילה ט, א ד”ה “ויכל ביום השישי” ובתוס’ סנהדרין לח, א ד”ה “חצבה עמודיה שבעה”. 16. על ההבדל ביניהם עיין מהר”ל תפארת ישראל פרק מ’.

כאשר המלך בנה את החופה ואייר ועיטר אותה הרי שכל ההכנות החיצוניות אמנם גמורות, אך אף על פי כן עדיין אין משמעות לחופה, כיוון שהחתונה טרם התרחשה. וכן לטבעת ללא חותם אין משמעות כי אי אפשר לעשות איתה שום דבר. רק כאשר היא תקבל את החותם הרי שתושלם צורת הטבעת ויהיה תוקף לחתימות שיתבצעו עמה ("ונחתם בטבעת המלך"¹⁷).

אם כן, זה מה שנברא ביום השביעי. אמנם, כל התפאורה מוכנה בששת ימי הבריאה הראשונים ואף על פי כן הכול נברא ביום השביעי. נבראה המהות, התוכן, הצורה. ללא השבת אין שום משמעות לבריאה, הרי היא כחופה ללא כלה וכטבעת ללא חותם. ללא השבת הרי הבריאה היא כמציאות חומרית ללא צורה, ללא נשמה. השבת היא הנשמה של כל הבריאה כולה.

דברים ברוח זו כותב האור החיים הקדוש בפירושו לתורה¹⁸:

"וינפש – פירוש נשפע שפע החיוני בכל הנבראים, כי קודם השבת לא היה נפש לכל הנבראים... והוא שאמר הכתוב ויכל אלוקים וכו', פירוש שכלה ה' באמצעות יום השביעי מלאכתו, וחזר ופירש מה הוא מלאכתו שכלה, לא שהיה חסר דבר מעשותו ועליו הוא אומר ויכל, אלא הכוונה היא אשר עשה פירוש המלאכה שכבר עשה עדיין היתה חסרה דבר המעמיד, ובאמצעות יום השביעי בו נגמר העניין".

זוהי המנוחה שרש"י הזכיר. המנוחה היא הנשמה, הצורה שנבראה והוכנסה לכל מעשה בראשית דווקא ביום השביעי. רש"י חיבר בין תחילת המדרש הנ"ל להמשכו ('ומה נברא בו לאחר ששבת, שאנן, ונחת, שלוה, והשקט').

דברים אלה מפורשים גם בביאורו של האלשיך הקדוש לאותו פס':

"אמנם הנה אין ספק כי כל דבר גשמי מבלי בחינת רוחניות באיכותו יפסד ולא יתקיים כמקרה אנוש כי ימות. שהעדר רוחניות נפשו ממנו יפסידנו. והנה כל מה שברא הוא יתברך למה שהכול גשמי, לא יתקיים ולא ינוח כי אם ילך ויפסיד יום יום. ובזה נבוא אל העניין והוא כי הלא ידוע כי מקדושת שבת נשפע שפע קדושה לעולם, ועד ממחר נפש יתירה לאדם. והנה כאשר ברא אלוקים את הארץ למה שהיתה חומרית כגוף בלי נשמה היתה מעותרת להיות הולכת ונפסדת ולא תנוח בקיומה, ומי הקנה בה נפש ושפע להתקיים, הוא השבת. כי בו הושפע בה שפע להתקיים ולנוח מלהיותה הולכת ונפסדת וזה יאמר העולם חסר מנוחה בא שבת והשפיע שפע קדושה בכל מה שנברא והיה השפע ההוא לעולם כנפש בגוף האדם. וזה אמרו שבת וינפש כי שבת והקנה

17. אסתר ג, יב. 18. אור החיים בראשית ב, א.

נפש לעולם לקיומו, וזהו 'בא שבת באת מנוחה' כי בלעדי זה לא היתה מנוחה והעמדה לעולם".

אך עדיין יש להבין את עומקו של הביטוי 'מנוחה'. מדוע ביטוי זה הוא שבא לבטא את מושג הצורה שהשבת נותנת, ומדוע במקום לכתוב כלשון המדרש 'מה היה העולם חסר? שבת' שינה רש"י והוסיף 'מה היה העולם חסר? מנוחה! באה שבת באה מנוחה', ביטוי שהפך להיות שגור על לשוננו (רש"י אמנם משלב בין תחילת המדרש להמשכו, כפי שצוטט לעיל אך בחר לתמצת הכול דווקא בהופעת המנוחה בשבת¹⁹). מהו סודה של המנוחה?

ה. מנוחה

כדי להבין את משמעות המנוחה שבשבת נשאל קודם, מדוע עד היום השביעי היה העולם עולם קיים כחומר ללא נשמה, שנכנסה רק ביום השביעי? הסבר לכך נוכל למצוא בדבריו המפורסמים של המהר"ל על המספר שבע²⁰: "כאשר תעיין ותמצא שהגשם יש לו חלופי ו' צדדין, והם המעלה והמטה, ימין ושמאל, פנים ואחור. וכל שש צדדין אלו מתייחסים אל הגשמית, בעבור שכל צד יש לו רחוק, וזהו גדר הגשם. אמנם יש בו שביעי והוא האמצעי, שאינו נוטה לשום צד. ומפני שאינו מתייחס לשום צד, דומה לדבר שהוא בלתי גשמי, שאין לו רחוק. ולפיכך יש גם כן לזמן, המתייחס ומשתתף לגשם, ששה ימים, והם ימי חול, אבל השביעי קדוש. ונמצא כי שבעה ימי שבוע הם דומים לגשם הפשוט, שיש לו ששה קצוות והאמצעי שבשניהם. וזה עניין ששת ימי חול והשביעי הוא קודש".

העולם החומרי הוא עולם של צדדים, עולם הריחוק. כל צד תופס לו כיוון אחר והצדדים אינם מחוברים זה לזה, וממילא גם אינם מובילים למטרה ולתכלית משותפת. במצב כזה של העולם אין לו משמעות כיוון שהוא לא יכול להתקדם לשום מקום. שום דבר חיובי לא יכול לצאת מכיוונים שאינם קשורים זה לזה. רק השבת כלב באברים²¹ וכנקודת האמצע שבמעגל²² מחברת את כל הקצוות, נותנת צורה לכל הבריאה. ומעתה, העולם כולו הפך מעולם חומרי, נטול משמעות, לעולם עם קדושה, עם נשמה, עם יכולת להתחבר לקב"ה ולצעוד קדימה אל עבר תכלית בריאתו.

19. ואף אם היה בפני רש"י מדרש אחר או נוסח אחר למדרש זה, מ"מ יש להבין מדוע נקטו בעלי המדרש את עיקר הנקודה דווקא במנוחה. 20. בכמה מקומות, כאן מתוך גבורות ה' פרק מ"ו עם התייחסות מפורשת לשבת. 21. חידושי אגדות שבת קיח, א. 22. באר הגולה באר רביעי עמ' ע"ו, וכן דרך החיים ג, יג.

דברי המהר"ל המופלאים מקדמים אותנו צעד אחד קדימה. העולם החומרי הוא עולם של ניגודים, עולם של 'רחקים' זה מזה, עולם של סתירות שכל אחד מהם מושך לכיוונו ורק השבת היא המאזנת את כל הכוחות הללו להיותם מחוברים וקשורים למרכז אחד. רק דרך השבת אפשר להבין ולהבחין שגם הצדדים הלכאורה סותרים שבמציאות נובעים מאותו השורש הרוחני וממילא גם פונים בסופו של דבר אל אותו הכיוון. נקודה שביעית אמצעית זו נראית כיצירה נוספת על גבי הששה הקודמים, אבל היודע לראות לעומק מבחין שאין זו יצירה בפני עצמה, אלא 'רק' יצירת הנקודה המחברת ומגלה מחדש את כל ששת הקודמים השונים והסותרים.

על פי זה נבין את דברי המהר"ל במקום אחר²³: "ובשביל כך נחשב מקומה כאילו אינו כלל, שהרי הנקודה שהיא באמצע העיגול הוא כאילו אין בו ממש כלל". לנקודה שבאמצע העיגול יש תפקיד מאוד חשוב, שהרי בלעדיה אין עיגול, אך אף על פי כן היא 'כאילו אין בו ממש', היא 'רק' מאוששת את כל השאר. הוא אשר אמרנו, ביום השביעי לא נברא כלום אבל נברא הכול.

את הסתירות שבבריאה היטב לבטא המדרש²⁴ על הפסוק²⁵ "וייצר ה' אלוקים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה":

"כל מה שאתה רואה תולדות שמים וארץ הן שנאמר 'בראשית ברא אלוקים את השמים ואת הארץ', בשני ברא מן העליונים שנא' 'ויאמר אלוקים יהי רקיע',

בשלישי ברא מן התחתונים, 'ויאמר אלוקים תדשא הארץ',

ברביעי ברא מן העליונים, 'ויאמר אלוקים יהי מאורות',

בחמישי ברא מן התחתונים, 'ויאמר אלוקים ישרצו המים',

בשישי בא לבראות את אדם אמר אם אני בורא אותו מן העליונים עכשיו העליונים רבים על התחתונים בריה אחת ואין שלום בעולם, ואם אני בורא אותו מן התחתונים עכשיו התחתונים רבים על העליונים בריה אחת ואין שלום בעולם,

אלא הרי אני בורא אותו מן העליונים ומן התחתונים בשביל שלום, הה"ד: 'וייצר ה' אלוקים את האדם וגו' עפר מן האדמה' – מן התחתונים, 'ויפח באפיו נשמת חיים' – מן העליונים,

דאמר רבי שמעון בן לקיש 'המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו', המשל זה מיכאל ופחד זה גבריאל".

23. חידושי אגדות חולין פת, ב. 24. בראשית רבה יב, ח. 25. בראשית ב, ז.

מפורש בדברי חז"ל שהעולם הוא עולם של סתירות, ולא רק סתירות אלא מאבקים בין הצדדים המנוגדים. מאבק בין שמים וארץ, מאבק בין האדמה לנשמה, בין החומר לרוח²⁶.

כאשר יש מאבק, אין מנוחה. כל צד מושך לכיוונו. רק כאשר נוצרת אחדות בין הכוחות אפשר לדבר על מנוחה. סמל למאבק זה הוא האדם שהרי יש בו גם מן השמים וגם מן הארץ.

המדרש אמנם תיאר מצב שבו שני הצדדים התרצו, כיוון שאף אחד לא קיבל יותר מהשני, אך דווקא מצב זה של 'תיקו' הוא בעייתי יותר, שהרי המאבק לא נגמר, הוא רק נשאר 'הוגן'. יתירה מזאת, נראה שהנקודה המרכזית אותה רצו חז"ל ללמדנו היא שיש בעולם שני כוחות מובילים באותה מידה ועלינו ללמוד לאזן ביניהם. הכיוון הזה מקבל משנה תוקף עם דברי רבי שמעון בן לקיש על מיכאל וגבריאל בסוף המדרש הנ"ל²⁷:

"המשל ופחד עמו עושה שלום במרומיו אמר ר"ל מיכאל כולו שלג וגבריאל כולו אש ועומדין זה אצל זה ואינם מזיקים זה את זה, אמר בר קפרא ומה אם העליונים שאין בהם לא קנאה ולא שנאה ולא תחרות הן צריכין שלום התחתונים שכולן שנאה ותחרות וקנאה על אחת כמה וכמה שהן צריכין שלום".

מיכאל שר המים וגבריאל שר האש מייצגים שני כוחות הפוכים ומנוגדים. המים מכבים את האש והאש מאדה את המים. באופן פשוט הם לא יכולים לחיות ביחד, אבל הקב"ה יודע לעשות שלום ביניהם, או במילים אחרות, יודע לאזן ביניהם. כך, אם נחזור למדרש בבראשית, כל העולם נמצא על הגבול הדק של האיזון בין הכוחות השונים. כאמור, מושא ההתנגשות המרכזי הוא האדם, שבו שמים וארץ נפגשים ויוצרים יצירה משותפת. אצלו חוסר המנוחה הכי בולט. אם כן איך ימצא האדם מנוח? איך יגיע למנוחה? איך ינווט את עצמו ואת כל העולם אתו בתוך הסבך הזה?

על זה עונה רש"י בשם המדרש: "מה היה העולם חסר? מנוחה! באה שבת באה מנוחה!" העולם לא היה חסר רק השלמה, לא סתם רוח בעולם החומרי של ששת הימים, לא סתם נשמה בגוף אלא מנוחה. לא מספיק שתהיה נשמה, צריך שתהיה אפשרות לנשמה להיות המרכז המהווה את האיזון של הכוחות. זו אפוא הסיבה לבחירת רש"י

26. אמנם המדרש מתאר גם דברים שמיימים שהם גשמיים לחלוטין אבל בחיבור של היום השישי מבטאים חז"ל באופן ברור שכוונתם למאבק שבין החומר לרוח. 27. דברי ריש לקיש מופיעים בהרחבה בדברים רבה

בביטוי הנפלא 'באה שבת, באה מנוחה!' השבת נתנה הרמוניה ומנוחה לאדם ולכל העולם.

הדרך היחידה לאזן בין החומר לרוח הוא כאשר יודעים לחבר את כל הכוחות אל הקדושה. כאשר מתחברים לקדושה, בעצם מתחברים לנקודה המקורית שממנה כל הכוחות באים, הן החומריים והן הרוחניים. שהרי במקור הכול בא מהקב"ה, ורק כך אפשר למצוא את האיזון האמיתי בין החומר לרוח. לאדם עצמו אין יכולת להגיע לאיזון הזה. הוא שבו בתוך המלחמה, בתוך חוסר האיזון, חוסר המנוחה. החיבור לנקודת השבת הוא זה שיכול לתת מנוחה לאדם ולעולם.

ו. מנוחה ותשובה

ועכשיו נבין את עיקר העניין, הקשר שבין השבת לתשובה. החטא נובע מחוסר איזון. החומר התגבר על הרוח והאדם נטה אחרי חומריו ולא אחרי רוחו, והפר את המנוחה. תשובתו תהיה בהשבת האיזון על כנו, בהשבת המנוחה לעצמו ולעולם.

כאשר באה השבת, והאדם מתחבר לנקודת האיזון שבשבת באמרו 'ויכולו השמים והארץ', נתכפרו לו עוונותיו, שהרי המשמר את השבת מחזיר לעצמו את האיזון בין כוחותיו ובכך ממילא מכניס את עצמו למהלך של תשובה ועוונותיו נמחלים לו. וזה בדיוק מה שקרה לאדם הראשון. האיזון הופר, ואדם היה אובד עצות. הוא לא מצא מנוח לנפשו, עד שבאה השבת ואמר 'מזמור שיר ליום השבת', מזמור שעל פי חז"ל דלעיל הוא מזמור על התשובה שעשה האדם בכניסת השבת²⁸.

מכאן נבין מדוע חז"ל כל כך התאמצו לדאוג ששום אדם בשום מצב לא יימנע מלומר בכניסת השבת את הפס' הנפלאים של 'ויכולו... ויכל אלוקים ביום השביעי...' המבטאים את לב השבת, את בריאת המנוחה ביום השביעי, את האיזון ואת התשובה! לעיל בסעיף ד' הבאנו את השאלה על הפס' 'ויכל אלוקים ביום השביעי' מתוך המדרש בפסיקתא רבתי²⁹. את התשובה הבאנו מבראשית רבה, עתה נראה את התשובה של הפסיקתא. הפסיקתא מתארת באריכות את היום הראשון לבריאת העולם שבו חטא האדם, וכאן נצטט את ההמשך:

"עד שלא באתה השבת כביכול היה המלך יושב ומצטער על עולמו, לומר: כל מה שבראתי בשביל אדם בראתי, עכשיו הוא נוטל אפופסים והוא מבטל כל מלאכה שעשיתי וחוזר העולם לתוהו ובוהו! עד שהמלך מיצר על עולמו

ה, יב. 28. על פי זה יובנו דברי חז"ל במסכת סנהדרין לח, ב שאדם הראשון 'מושך בערלתו היה' – חטא המבטא באופן חמור את הנטייה אחר החומריות, את חוסר האיזון. 29. פסיקתא רבתי פרשה מו.

כנס השבת ונטל דימוס, אמר הקדוש ברוך הוא כל מה שעשיתי השבת שיכללה שנאמר ויכל אלוקים ביום השביעי".
 כיצד ניחמה השבת את הקב"ה? האם רק מפני שבמקרה אדם חזר בתשובה בכניסת השבת? זה לא ייתכן שהרי השאלה היתה מה נברא ביום השביעי.
 התשובה היא, שביום השביעי השתכללו כל ששת הימים הקודמים ועם יצירת השבת נוצרה גם התקווה להצלחת האדם והעולם במשימתו. וזה מה שגרם לאדם הראשון לחזור בתשובה ולקב"ה להתנחם.

ז. זכור ושמור

אך בכך לא סיימנו. הסברנו את התשובה שבשבת, הסברנו את המנוחה שבשבת אך טרם הסברנו את הקשר בין השבת לפרה אדומה (מעבר לכך ששניהם מכפרים). לשם כך נראה שישנה עוד נקודה עקרונית המשותפת לשבת ולפרה אדומה. נקודה שקשורה בקשר אמיץ לכל אשר ראינו עד כה.
 פרה אדומה היא כידוע מסודות התורה אשר לפי חז"ל³⁰ אפילו החכם מכל אדם אמר עליה³¹: "אמרת אחכמה והיא רחוקה ממני".
 מהי הנקודה שהופכת את פרה אדומה לחידה עבור כל בן אנוש? מה הופך את פרה אדומה לסוד אשר רק הקב"ה, או מי שהקב"ה יחליט לגלות לו את הסוד³² יהיה מסוגל לעכל אמת גדולה זו?
 חז"ל בהמשך המדרש נתנו תשובה לשאלה זו:

"רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר ארבעה דברים יצר הרע משיב עליהן
 דכתיב בהן חוקה:

אשת אה וכלאים ושעיר המשתלח ופרה אדומה...

פרה מנין? דתנן כל העוסקין בפרה מתחלה ועד סוף מטמאין בגדים, והיא גופה מטהרת בגדים וכתיב בה חוקה זאת חוקת התורה".

המשותף לכל הארבעה הוא הסתירה שיש בהם: אשת אה אסורה בדיני עריות אך ייבום מותר; כלאים אסורים אך בציצית הם מותרים; שעיר המשתלח ביוה"כ מכפר אך הנושא אותו מכבס בגדיו; פרה אדומה מטהרת את הטמאים ומטמאת את הטהורים.
 הדבר שהשכל האנושי מתקשה לתפוס יותר מכל הוא סתירה פנימית. האדם אינו יודע לעכל שני דברים הפוכים בבת אחת. הקב"ה לבדו מסוגל לעשות זאת. הקב"ה יודע

30. במדבר רבה יט, ג. 31. קהלת ז, כג. 32. "ויקחו אליך פרה אדומה" – א"ר יוסי ברבי חנינא אמר לו הקב"ה למשה לך טעם פרה אבל לאחר חוקה. במדבר רבה שם.

ליצור את נקודת האיזון בין שני דברים הפוכים, כי הרי הכול נובע בסופו של דבר מאותו מקור, מן המקור האלוקי.

"אחת דיבר אלוקים שתיים זו שמעתי"³³, אצל ה' הכול אחד, אך אצלנו הדברים נראים כשניים, כסותרים.

وهוא הדין והוא הדבר גם בעניין השבת. רש"י על הפס' "זכור את יום השבת לקדשו"³⁴ אומר:

"זכור ושמור בדבור אחד נאמרו, מחלליה מות יומת – וביום השבת שני כבשים, וכן לא תלבש שעטנז – גדילים תעשה לך, וכן ערות אשת אחיך לא תגלה – יבמה יבוא עליה, הוא שנאמר: אחת דיבר אלוקים שתיים זו שמעתי".

הדוגמאות שרש"י מביא הן דוגמאות שיש בהן סתירה פנימית. מה הקשר לשבת? מה הקשר לדברי חז"ל – 'זכור ושמור בדבור אחד נאמרו'?

רש"י מלמד אותנו שגם בשבת יש סתירה פנימית. זכור ושמור הם שני אלמנטים סותרים לחלוטין. 'שמור' עניינו להישמר מלעשות מלאכות בשבת (לא תעשה) ואילו 'זכור' עניינו להזכיר ולקדש את השבת (עשה). 'שמור' דואג שלא ליפול בעבירה, שלא ליפול בעולם החומרי ואילו 'זכור' דואג לחזק את העולם הרוחני.

במהות הביטויים 'זכור ושמור' גלומה העובדה שיש באדם שני כוחות מנוגדים (כוחות חומריים שיש לשמור אותם וכוחות רוחניים שיש לפתח אותם). לנו זה נשמע כשני דברים שונים "שתיים זו שמעתי" אבל לקב"ה, למקור הכול, לשורש המנוחה, הכול אחד.

אם כן שבת ופרה אדומה מבטאים שורש משותף. יש בעולם כוחות סותרים, יש בעולם חוסר איזון ויש רק דרך אחת לאזן ביניהם: על ידי החיבור לנקודה שבה אין סתירה בין הדברים, על ידי חיבור לשבת, על ידי החיבור למקור כל הכוחות, על ידי החיבור לקב"ה.

"אתה אחד ושמך אחד ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ"³⁵.

ח. אתה אחד ושמך אחד

בנוסף להבדל של 'זכור' ו'שמור', בין הלוחות הראשונים ללוחות האחרונים, יש עוד הבדל מאוד מהותי בדיבר הרביעי, דיבר השבת.

בלוחות הראשונים הטעם למצות השבת נעוץ בבריאת העולם: "כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ ואת הים ואת כל אשר בם וינח ביום השביעי, על כן ברך ה' את יום השבת ויקדשהו"³⁶. בלוחות האחרונים משתנה הטעם והוא מתייחס ליציאת

33. תהלים סב, יב. 34. שמות כ, ז. 35. מתוך תפילת מנחה של שבת. 36. שמות כ, י.

מצרים ולא לבריאת העולם: "וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלוקיך משם ביד חזקה ובזרוע גדולה על כן צוך ה' אלוקיך לעשות את יום השבת"³⁷. על פי כל מה שראינו, לכאורה עניינה של השבת חייב להיות קשור דווקא לבריאת העולם, שהרי השבת היא ההשלמה של כל הבריאה. אולם בלוחות האחרונות אין זכר לבריאת העולם והדגש הוא דווקא על יציאת מצרים אשר לכאורה אינה קשורה למצות השבת!?

זאת ועוד, הטור בבואו להסביר את ההבדלים שבין תפילות השבת השונות מחדש לנו סוג אחר של שבת. ואלו דבריו המפורסמים³⁸:

"ומה שתקנו בשבת ג' ענייני תפילות 'אתה קדשת' 'ישמח משה' 'אתה אחד' ובי"ט לא תקנו אלא אחת 'אתה בחרתנו' מפני שאלו ג' תפילות תקנום כנגד ג' שבתות 'אתה קדשת' כנגד שבת בראשית כמו שמוכיח מתוכו, 'ישמח משה' כנגד שבת של מתן תורה – דלכולי עלמא בשבת ניתנה תורה, ואתה אחד כנגד שבת של עתיד..."

לפי הטור ישנם שלושה סוגי שבתות: שבת בראשית, שבת מתן תורה ושבת לעתיד לבוא. שבת בראשית כנגד עצם מציאות השבת בבריאת העולם, שבת מתן תורה כנגד הציווי על השבת בעשרת הדברות (הקשור ליציאת מצרים שהרי מתן תורה הוא ההשלמה של תהליך יציאת מצרים) ושבת של לעתיד לבוא כנגד השלמת העולם כולו לעתיד לבוא. מצאנו במשנה בסוף מסכת תמיד³⁹ (המפרטת את שירת הלויים בבית המקדש בכל יום ויום) ביטוי דומה:

"בשבת היו אומרים מזמור שיר ליום השבת מזמור שיר לעתיד לבוא, ליום שכולו שבת מנוחה לחיי העולמים".

הנה גם כאן השבת של העתיד לבוא קשורה דווקא למנוחה! ואכן מרכז התפילה במנוחה של שבת נסוב דווקא על המנוחה. ולא סתם מנוחה כי אם המנוחה השלימה כפי שיתבאר:

"מנוחת אהבה ונדבה, מנוחת אמת ואמונה, מנוחת שלום ושלווה והשקט בבטח, מנוחה שלימה שאתה רוצה בה, יכירו בניך וידעו כי מאתך היא מנוחתם ועל מנוחתם יקדישו את שמך"⁴⁰.

וכבר בשבת הראשונה מחברים אותנו חז"ל ישירות לשבת של לעתיד לבוא דווקא דרך תשובתו של אדם הראשון שעליה הארכנו לעיל. בפרקי דרבי אליעזר⁴¹ מובאים דברים

37. דברים ה, יד. 38. טור או"ח רצב. 39. תמיד פ"ז מ"ד. 40. מתוך תפילת מנוחה של שבת. 41. פרקי דר' אליעזר פרק יח.

דומים למדרש שהבאנו לעיל על תשובתו של אדם הראשון בכניסת השבת אבל נוסף ביטוי חשוב:

”וראה אדם כוחה של שבת אמר לא חנינ ברך הקב”ה וקדש את יום השבת, התחיל משורר ומזמר ליום השבת ואמר מזמור שיר ליום השבת, ליום שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים.”

השבת, התשובה והעתיד לבוא הולכים יחד כמקשה אחת. והדברים דורשים ביאור. השבת היא השלמת העולם, אלא שהשלמת העולם הוא דבר דינמי ומתפתח. לא הרי השלמת העולם בתחילת הבריאה כהשלמת העולם על ידי הופעת ישראל והתורה. ולא הרי השלמת העולם בעת נתינת התורה כהשלמת העולם לעתיד לבוא. העולם הולך ומשתלם, אבל הציר המרכזי נשאר אותו ציר: ציר השבת. השבת מבטאת את ההשלמה, את המנוחה, ולכן בכל נקודת מפנה בהיסטוריה של העולם באה השבת וניצבת במרכז.

כשיראל מופיעים על במת ההיסטוריה ומקבלים את התורה, אך טבעי הוא שהדבר יבוא לידי ביטוי במהות השבת, שהרי מה מבטא את השלמות העולם יותר מהשבת. כאשר העולם יגיע סוף סוף לאיזון המושלם בין כל כוחותיו השונים ונזכה ל'יום שכולו מנוחה' טבעי הוא שנתייחס לזה כ'יום שכולו שבת ומנוחה'.

לכן הכניסו חז"ל בפיו של אדם הראשון את שבת של העתיד לבוא כבר בתשובה הראשונה שהתרחשה עלי אדמות, שהרי התשובה של אדם הראשון היא רק תחילת הדרך. זהו הכיוון שאליו עלינו לצעוד. צעידה זו בעקבות השבת וכוחה העצום יביאנו בסופו של תהליך ליום שכולו שבת ומנוחה.

המצב המושלם של העתיד לבוא טמון בעצם בריאת העולם בצורה של שישה ימי מעשה ושבת כהשלמתם.

ומה נפלאו דברי המהר"ל⁴² המבאר את ההבדל בין טעם השבת המובא בלוחות ראשונים ובין טעם השבת המובא בלוחות אחרונים (שימו לב להדגשה של ה'מנוחה' כהשלמה):

”כי דבר זה שהוא יציאת מצרים היה השלמת העולם לגמרי, כי לא הושלם העולם עד שהיו ישראל במציאות, ולפיכך יציאת מצרים שאז היו ישראל לעם הוא השלמת העולם. ולכך השלמת ישראל היה כמו השלמת העולם, כי כמו שהעולם לא היה לו מנוחה ובשבת קנה השלמתו כך ישראל היו לעבדים בעמל ויגיעה ולא היה להם מנוחה עד שיצאו ממצרים ואז קנו המנוחה⁴⁵,

42. תפארת ישראל מד. 43. גם בשבת של יציאת מצרים וגם בשבת בראשית יש הדגשה על המנוחה מן המלאכה. בבריאה, מעצם השביתה מן הבריאה ובמצרים בשביתה מן העבדות. המשמעות הרוחנית של

ולפיכך דבר זה עצמו מה שישראל יצאו ממצרים הוא מתחבר עם השבת כי עתה היה השלמת העולם לגמרי והוא השלמה העליונה אשר קודם זה לא היה לעולם עדיין השלמה אליו וכאילו עתה קנה ההשלמה...
 כי שם ה' יתברך בכוח השלמת הבריאה של שבת בראשית לצאת לפועל לגמרי מה שיושלם העולם על ידי ישראל, והוא גדול יותר ויותר ממה שהוא שבת בראשית שהשלים הטבע בלבד".

אם כך, מובן מדוע כל האומר 'ויכולו' בליל שבת נעשה שותף לקב"ה במעשה בראשית⁴⁴. על ידי אמירה זו הוא מתחבר למהלך ההתקדמות של העולם מההשלמה של שבת בראשית אל ההשלמה של שבת מתן תורה, עד שנזכה בעז"ה בקרוב בימינו לשבת של עתיד לבוא לשבת ומנוחה לחיי העולמים!

השבת מתבטאת גם ברמה המעשית. כאמור המנוחה היא האיזון והשלווה שבין הכוחות המנוגדים. כל עוד יש מלאכה ועשייה, כל אחד מושך לכיוון שלו ורק כאשר יש מנוחה יש אפשרות להגיע לשלימות. עיין בראשית רבה י, ב, וכן מהר"ל תפארת ישראל תחילת פרק מ' ועוד. ⁴⁴ כמבואר לעיל במקור הראשון ממסכת שבת קיט, ב.

תשובה בכניסה וביציאה

בערב שבת קודש צריכים לעסוק בתשובה על כל העבר בימות החול, כדי לקבל קדושת שבת בלא שום מניעה מכל דבר חטא ועון. ובמוצאי שבת קודש צריכים לשוב בתשובה על התוכן של הארת השבת, שיהיה נקי בלא שום תערובת, כדי שאותם הענינים, שמפני קדושת השבת הם מתבטלים ואינם יכולים לפעול ולהזיק, לא יפריעו את מהלך הכשרות של ימות החול, שאין בהם אותה ההגנה.

הרב אברהם יצחק הכהן קוק אורות התשובה יד, לג

הרהור תשובה באמירת הקידוש

כיוון מאד בקידוש ויהרהר בתשובה כי אמירת "ויכולו" להעיד כי ה' ברא שמים וארץ ונח בשבת ורשע פסול לעדות. על כן יהרהר בתשובה שיהיה ראוי לעדות ויקדש לקיים מצות עשה "זכור את יום השבת לקדשו" ופירשו רז"ל: "זכרהו בדברים הנאמרים על היין", והכול יהיה ביראה ואהבה ושמחה רבה.

החיד"א "עבודת הקדש" ד, קמג

תשובה מתוך השבת

וזה ג"כ פירוש הכתוב "הוכח תוכיח את עמיתך" אבל "ולא תשא עליו חטא" שתתחיל בהחסרון שעשה. רק תתחיל בהמעלה שיזכה. וזה הוא בעצמו אצל השי"ת שהוא רוצה לעורר את ישראל לתשובה, מעורר אותם ע"י מעלה מקודם, דהיינו שמראה להם מעלתם ואז מעורר אותם לתשובה. ובמה התעוררות ישראל לתשובה? הנה ידוע זאת שזו היא ע"י השבת שהוא ראשי תיבות: "שבת בו תשוב", שמראה להם קדושת השבת ע"י כוח הנשמה היתירה, שבזה מעורר אותם לתשובה ומראה להם מעלתם.

ר' יצחק יעקב מביאלא "ישרי לב" עמ' 33